

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КРИВЕНКО Юлія Василівна

УДК 347.122:061.234 (477)

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ**

Спеціальність: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії
Міністерства освіти і науки України

- Науковий керівник** доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євгеній Олегович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри цивільного права
- Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор
СПАСИБО-ФАТЄВА Інна Валентинівна,
Національна юридична академія імені Ярослава
Мудрого,
професор кафедри цивільного права № 1
- кандидат юридичних наук, доцент
РЕЗНИЧЕНКО Семен Васильович,
Одеський юридичний інститут ХНУВС,
начальник кафедри цивільного права та процесу
- Провідна установа** Науково-дослідний інститут приватного права і
підприємництва Академії правових наук України
Міністерства освіти і науки України (м. Київ).

Захист відбудеться 12 травня 2007 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий “__” квітня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Офіційне проголошення стратегічного шляху розвитку України як демократично орієнтованої соціальної та правової держави поставило перед правовою наукою низку важливих завдань, пов'язаних з практичною реалізацією ряду конституційних положень. Права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Конституційно закріплене право громадян на свободу світогляду і віросповідання, проголошене у ст. 35 Конституції України, потребує створення правових механізмів його реалізації.

Останнім часом вплив церкви, релігійних норм і цінностей на життя суспільства у постсоціалістичних державах помітно посилюється. Це пояснюється певною мірою істотними змінами умов життєдіяльності і підходом до релігії як до фактору духовного відродження народів. Природно, це зумовлює і підвищення інтересу науковців до питань визначення цивільно-правового статусу релігійних організацій.

Аналіз міжнародного законодавства і практики закріплює та дозволяє виокремити два основних види статусу Церкви та релігійних організацій у відповідності до конституційних норм у державі: 1) Державна Церква та релігія, закріплення її привілейованого становища порівняно з релігійними організаціями інших віросповідань; 2) Режим відокремлення Церкви (релігійних організацій) від держави і школи від Церкви (релігійних організацій).

В Україні Церква і релігійні організації відокремлені від держави, а школа від Церкви і релігійних організацій. Релігійні організації є учасниками цивільних правовідносин. Більшість із них набуває статусу суб'єкта права через визнання за ними прав юридичної особи, а з ускладненням суспільних взаємозв'язків їх значення постійно зростає, оскільки вони, як правило, представляють групові, а не індивідуальні інтереси. Значення релігійної організації як юридичної особи полягає в тому, що вона є формою існування у вигляді колективного суб'єкта права.

Незважаючи на прийняття Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, багато питань, пов'язаних з діяльністю Церкви та релігійних організацій, залишилося не визначеними, зокрема її цивільно-правовий статус, порядок та підстави її створення, реєстрації, здійснення нею основної діяльності та діяльності, яка не відповідає основній меті Церкви.

Законодавча концепція надання Церкві та релігійним організаціям статусу юридичної особи формувалася в умовах панування державної власності, адміністративно-командних методів розподілу матеріальних благ,

домінування державних інтересів над приватними і тому не відповідає вимогам сьогодення.

Релігійні організації є лише окремими організаційно-правовими формами юридичних осіб. Тому сама ця категорія як первинна, базова, має бути належним чином оформлена законодавчо, оскільки для цього недостатньо правки тексту закону з точки зору поліпшення його термінології. Передусім є необхідним аналіз потреб, що задовольняються Церквою та релігійною організацією як юридичними особами для забезпечення їх здійснення правовими засобами моделювання закону. Лише у цьому випадку правове вираження явища буде відповідати його соціальній сутності.

Тому основні напрямки дослідження цивільно-правового статусу Церкви та релігійної організації та особливості надання їм статусу юридичної особи вбачаються у виявленні реальних соціальних відносин, що знаходять своє вираження у цій правовій категорії.

Проблема надання Церкві та релігійним організаціям статусу юридичної особи виникла не тільки в Україні. У квітні 2002 р. Парламентська Асамблея ради Європи закликала постсоціалістичні країни “гарантувати всім церквам, релігійним асоціаціям, центрам та організаціям статус юридичної особи”.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлюється необхідністю аналізу цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій в умовах формування ринкової економіки, громадянського суспільства, правової держави.

Відсутність системного комплексного наукового дослідження цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій, стан законодавчого визначення та регулювання цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій зумовили необхідність та доцільність здійснення цього дисертаційного дослідження.

Зв'язок наукового дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до напрямків наукових досліджень Одеської національної юридичної академії на 2001 -2005 роки “Правові проблеми становлення та розвитку сучасної Української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195). Тема дисертації безпосередньо відповідає плану наукових досліджень кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії в рамках теми “Традиції приватного права України”.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є визначення та аналіз цивільно-правового статусу Церкви та релігійної організації. При розкритті цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій необхідно з'ясувати їх призначення в суспільстві та місце в системі суб'єктів права,

ознаки Церкви та релігійної організації, особливості створення та державної реєстрації і припинення діяльності релігійних організацій, розглянути види діяльності Церкви та релігійних організацій.

Цілями дослідження було:

проаналізувати основні етапи розвитку і становлення законодавчої бази України з питань цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій; простежити співвідношення понять “Церква” та “релігійні організації” з урахуванням особливостей створення та припинення їх діяльності як юридичних осіб; систематизувати і надати комплексний аналіз діяльності Церкви та релігійних організацій як діяльності, пов'язаної з основною метою, так і діяльності, яка не відповідає основній меті діяльності Церкви та релігійних організацій.

Відповідно до поставленої мети зроблено спробу вирішити такі задачі:

- проаналізувати основні історичні етапи еволюції цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій з огляду на процес розвитку і реформування цивільного і цивільно-процесуального законодавства України;
- систематизувати положення законодавства щодо цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій з метою надання визначення понять “Церква” та “релігійні організації” за цивільним правом України та визначення їх правового статусу;
- проаналізувати співвідношення понять “Церква” та “релігійні організації”;
- здійснити класифікацію видів релігійних організацій;
- проаналізувати ознаки релігійної організації як юридичної особи;
- систематизувати підстави виникнення та припинення діяльності релігійної організації з урахуванням їх особливостей;
- розкрити зміст права Церкви та релігійної організації, враховуючи специфіку їх основної діяльності, та його обґрунтування через призму цивільного законодавства України та церковних правил;
- проаналізувати можливість та наслідки зайняття Церквою та релігійними організаціями добродійною, освітньою та господарською діяльністю та, враховуючи зроблені висновки, розробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення цивільного, та цивільно-процесуального законодавства та законодавства, які регламентують діяльність комітетів у справах релігії та практики їхнього застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають з приводу створення та діяльності Церкви та релігійних організацій в період історичного формування та сучасного розвитку.

Предметом дослідження є система нормативних актів сучасного цивільного та цивільно-процесуального законодавства України, а також

Стародавнього Риму, Російської імперії, УРСР та сучасного законодавства країн ближнього та дальнього зарубіжжя, що регулювали та регулюють правовий статус Церкви та релігійних організацій. У ході дослідження аналізується також судова практика стосовно цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій з урахуванням їх діяльності.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (діалектичний, історичний, системний, аналіз, синтез, індукція, дедукція) та спеціальні (порівняльно-правовий, метод тлумачення правових норм). За допомогою діалектичного методу досліджували розвиток вчення про Церкву та релігійні організації як юридичні особи, їх функції на різних стадіях суспільного розвитку. Ця категорія розглядається у взаємозв'язку з історичними умовами, в яких вона формувалася. Застосування системного методу дозволило визначити цивільно-правовий статус Церкви та релігійних організацій як юридичних осіб, їх співвідношення з іншими правовими категоріями, зокрема організаційно-правовими формами. Шляхом аналізу та синтезу досліджувалися теоретичні положення про Церкву та релігійні організації, судова практика. Висновки, одержані за допомогою методів індукції та дедукції під час аналізу правового статусу Церкви та релігійних організацій як юридичних осіб, поширювалися на всі види та, навпаки, загальні результати використовувалися для пояснення природи окремих видів. За допомогою порівняльно-правового методу досліджувалося законодавство щодо Церкви та релігійних організацій в різних правових системах, порівнювалося з національним законодавством, що дозволило сформулювати пропозиції щодо запозичення окремих норм у вітчизняну правову систему. Для виявлення відповідності норм права суспільним відносинам застосовувався метод тлумачення правових норм. Усі названі та деякі інші методи використовувалися для здійснення повного і всебічного аналізу державно-правової практики, юридичних норм, ознак досліджуваного правового явища. Саме цивілісти першими звернули увагу на необхідність дослідження цієї категорії.

Науково-теоретичною базою дослідження є наукові роботи вчених цивілістів, теоретиків, соціологів, теологів: О.А. Амбросімова, Г.Ю. Афонова, С.Н. Братуся, М.Ю. Варяса, І.І. Власовського, П.І. Гараджи, В.П. Грибанова, Д.В. Дождьева, Г.О. Друзенка, В.І. Єленського, Н.В. Козлової, І.М. Кучеренко, Д.К. Страховського, М.С. Суворова, С.А. Токарева, С.О. Харитонова, В.О. Ципіна, І.М. Яблокова, Л.В. Ярмола та ін.

Питання дослідження статусу релігійних організацій привертало увагу багатьох учених. Але їх перш за все цікавило питання взаємовідносин

держави і релігійних організацій в Україні та інших країнах, а також перспективи їх розвитку. Слід зазначити факт відсутності вітчизняних монографічних досліджень з питань цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій за роки незалежності як на теренах України, так і в країнах ближнього зарубіжжя.

Емпіричною базою дослідження є чинне законодавство України, а також законодавства деяких зарубіжних країн. У ході дослідження опрацьовувалася також монографічна та навчальна література, у тому числі іноземна, використовувалися постанови Пленуму Верховного Суду України, судова практика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на рівні дисертаційного дослідження здійснено спробу самостійного та комплексного наукового аналізу цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій як юридичних осіб, правових та практичних проблем, пов'язаних із визначенням їх цивільно-правового статусу за чинним законодавством України,

Найістотніші результати дослідження, які являють собою внесок у розробку означеної проблеми, полягають у такому:

уперше:

- визначено тенденції трансформації засад цивільно-правового статусу релігійних організацій в Україні, які полягають у тому, що цивільно-правовий статус релігійних організацій змінювався в залежності від історичних та політичних впливів та від ставлення держави до них. Релігійним організаціям за різних історичних періодів були притаманні риси юридичних осіб як приватного, так і публічного права;

- надано юридичне визначення понять “Церква” та “релігійні організації” як учасників цивільних відносин, в результаті чого можна зробити висновок, що Церква і релігійні організації є самостійними суб'єктами цивільного права, які не повинні ототожнюватися між собою;

- під Церквою запропоновано розглядати структуроване релігійне об'єднання з відповідною системою управління, заснованою на ієрархічному принципові з регламентацією відносин всередині нього, а також з релігійними чи світськими організаціями;

- під релігійними організаціями запропоновано розглядати систему різновидів організаційно оформлених релігійних об'єднань, що мають управлінські та виконавчі органи, чітку структуру, яка забезпечується змістом релігійної парадигми і культу;

- запропоновано авторську класифікацію типів та видів релігійних організацій, згідно з якою типами релігійних організацій є секта, деномінація, харизматичний культ, а видами - релігійне об'єднання, релігійна група,

монастирі, братства, духовні навчальні заклади;

- здійснюється розмежування між релігійною та нерелігійною діяльністю. При цьому увага акцентується на тому, що релігійна діяльність регламентується нормами церковного права та внутрішніми актами релігійних організацій, тоді як на нерелігійну діяльність у галузі цивільних відносин поширюються норми цивільного законодавства;

вноситься пропозиція стосовно чіткого розмежування між професійною релігійною та непрофесійною релігійною освітою та необхідності визначення ознак релігійної освіти і внесення змін до Законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”.

набули подальшого розвитку та аргументації:

- висновок про те, що релігійні організації фактично наділено ознаками юридичної особи, а саме: організаційною єдністю, наявністю відокремленого майна, самостійною майновою відповідальністю та виступом у цивільному обігові від свого імені;

- положення про необхідність зменшення кількості членів релігійної організації, необхідних для реєстрації та отримання релігійною організацією статусу юридичної особи;

- ідея, відповідно до якої Церква як суб'єкт цивільних правовідносин не потребує державної реєстрації на підставі норм міжнародного законодавства;

- положення про те, що відмова від подвійної реєстрації релігійних організацій передбачає у подальшому отримання висновку релігійної експертизи, який має вважатися однією з умов для внесення релігійної організації до Єдиного державного реєстру;

- теза про необхідність прийняття положення “Про обов'язкову державну етнографічну та релігієзнавчу експертизу” та затвердження переліку осіб, які мають право на її проведення. Перелік осіб, які можуть бути експертами, не повинен обмежуватися представниками тих чи інших релігійних конфесій, а має включати в себе спеціалістів: істориків, юристів, психологів та лікарів;

- теза стосовно заборони діяльності Церкви та релігійних організацій та їх ліквідації, враховуючи, що ліквідувати та заборонити можливо лише діяльність релігійних організацій. Натомість Церква як самостійний суб'єкт права не перестає існувати навіть у разі відсутності своїх прихильників;

- висновок, що благодійна діяльність релігійних організацій потребує належного законодавчого врегулювання, у тому числі й у галузі цивільного права.

Висновки та рекомендації щодо вдосконалення національного

законодавства можуть бути використані в законотворчій діяльності та у правозастосовчій практиці.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у його спрямованості на усунення прогалин у законодавстві і науці цивільного права. Окремі теоретичні положення дисертації можуть бути застосовані в навчальному процесі, при викладанні навчальних дисциплін “Цивільне та сімейне право України”, “Порівняльне цивільне право” та ін. Незважаючи на дискусійний характер окремих положень дисертації, вони можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Апробація результатів дисертації. Дисертація підготовлена на кафедрі цивільного права Одеської національної юридичної академії, де проведено її обговорення. Положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли втілення в лекціях і семінарських заняттях в Одеській національній юридичній академії.

Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на: звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу (22 - 23 квітня 2004 р., м. Одеса); звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу (22 - 23 квітня 2005 р., м. Одеса); конференції “Проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності, пов’язаної з морем” (17 березня 2006 р., м. Одеса); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Практика виборчого процесу в Україні та проблеми його правового регулювання” (18-19 листопада 2005 р., м. Одеса); у тезах доповідей Міжнародної наук. - метод. конфер. “Римське право і сучасність” (19 - 20 травня 2006 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції “Право, держава, духовність: шляхи розвитку та взаємодії” (3 вересня, 2006 р., м. Одеса); Міжнародній конференції “Наука и религия в духовном возрождении общества” (25-27 листопада 2006 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції “Другі Прибузькі читання” (24 - 25 листопада 2006 р., м. Миколаїв).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати роботи знайшли відображення автором у 6 статтях, 5 з яких опубліковані у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань, затверджених ВАК України, а також у тезах виступів на наукових конференціях.

Структура роботи відображає логіку і послідовність наукового дослідження і обумовлена предметом і метою. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (249 найменувань), що займають 18 сторінок, та додатків. Загальний обсяг дисертації 194 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, висвітлюються ступінь вивчення теми, зв'язок роботи з науковими програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, характеризуються методи, теоретичне, нормативне та емпіричне підґрунтя дисертаційної роботи, формулюються основні положення роботи, підкреслюється наукове і практичне значення одержаних результатів, зазначається апробація результатів дослідження, аналізуються наукові праці правознавців, теологів, істориків, які прямо або опосередковано торкаються досліджуваних у роботі питань.

Розділ 1 “Формування засад визначення цивільно-правового статусу релігійних організацій” присвячено визначенню цивільно-правового статусу релігійних організацій за різних історичних періодів.

У **підрозділі 1.1. “Становлення підходів до визначення цивільно-правового статусу релігійних організацій у римському праві”** з використанням принципів компаративістики аналізується формування цивільно-правового статусу релігійних організацій у римському праві. При аналізові стану першоджерел насамперед розглядаються ті юридичні пам'ятки, акти цивільного законодавства, які дали змогу проаналізувати цивільно-правовий статус релігійних організацій за часів Стародавнього Риму.

Зазначається, що уявлення про цивільно-правовий статус релігійних організацій змінювалося і за різних епох було різним. У Стародавньому Римі релігійні організації вперше з'явилися як суб'єкти права і набули статусу юридичної особи. Колегії жерців було наділено такими ознаками: корпоративне влаштування, організаційна та юридична відокремленість від органів влади, власна компетенція, наявність правоздатності. Діяльність колегій мала в основному публічний характер. Крім цього існували державні колегії по нагляду за відправленням культу. Із прийняттям християнства, Церкву було визнано юридичною особою, яка займала двояке становище: з одного боку - це корпорація, з іншого - статус юридичної особи отримали не тільки єпархії, але й приходи та монастирі.

У **підрозділі 1.2. “Трансформація засад визначення цивільно-правового статусу релігійних організацій в Україні”** розглядається динаміка розвитку законодавства з питань формування цивільно-правового статусу релігійних організацій в Україні з часів язичництва до сьогодення. Протягом досить тривалого історичного періоду істотно видозмінювався цивільно-правовий статус релігійних організацій. За часів панування

язичництва релігійної організації в прямому розумінні цього слова не існувало, культові служіння проводилися жрецькими. У подальшому в різні історичні періоди змінюється цивільно-правовий статус релігійних організацій. За часів Російської імперії Церква визнавалася юридичною особою публічного права, яка уповноважена була вирішувати питання: духовного суду; цензури; розгляду сектантських вчень; перевірки кандидатів на єпископське звання, нагляду за церковним майном, захисту духовенства перед мирським судом; перевірки дійсності заповітів, добродійності та знищення жебрацтва; керівництва початковою освітою, запису актів цивільного стану, нагляду за політичною благонадійністю громадян. Держава втручалася у внутрішні справи різних конфесій, строго регламентуючи їхню структуру і діяльність. Після жовтневих подій 1917 р. релігійні організації втратили своє панівне становище, оскільки не могли співіснувати з антирелігійною за своєю суттю державою. Законодавство про релігійні організації не визнавало за ними статусу юридичної особи і обмежувало їхнє право власності на майно. За доби Центральної Ради Церква не була відокремлена від держави, її справами займався департамент сповідань. За доби Гетьманської республіки Православна Церква проголошується “первенствующою” та дістає суверенність у вирішенні питань внутрішньої діяльності. Церковні інституції та священнослужителі отримують грошове утримання, постають питання стосовно повернення церковного майна. Православну Церкву наділено статусом юридичної особи публічного права. У період з 1917 до 1920 р. Церква в Україні не була відокремлена від держави. Цивільний кодекс УРСР виключав можливість поширення прав юридичної особи на релігійні об'єднання. Постанова від 8 квітня 1929 р. “Про релігійні об'єднання” визначала цивільно-правовий статус Церкви та релігійних організацій на період довжиною в 60 років, тобто діяльність релігійних організацій була обмеженою, статусом юридичної особи вони не наділялися. У повоєнний період Церкві надано статусу “обмеженої юридичної особи” у справах оренди, будівництва та купівлі у власність для церковних потреб будинків, транспорту та знарядь праці. Законодавство суверенної України надало статусу юридичної особи релігійним організаціям. Цивільно-правовий статус Церкви залишився не визначеним.

У розділі 2 “Поняття та ознаки релігійної організації як юридичної особи” аналізуються сучасні наукові дослідження та норми чинного законодавства і пропонується відкоригувати законодавство з метою визначення поняття Церкви та релігійної організації та їх видів як юридичної особи з визначенням специфіки.

У підрозділі 2.1. “Поняття та види релігійних організацій” проаналізовано точки зору дослідників щодо співвідношення понять

“Церква” та “релігійні організації”, досліджено їх ознаки та здійснено класифікацію видів.

Визначено, що цивільно-правовий статус Церкви та релігійної організації - це сукупність визнаних Конституцією та законами України похідних, невідчужуваних прав і обов'язків особи, які виникають не у зв'язку з реалізацією інших прав, не на підставі юридичних фактів, а існують в результаті наявності правоздатності.

При цьому релігійною організацією запропоновано визнати систему різновидів організаційно оформлених релігійних об'єднань, що мають управлінські та виконавчі органи, чітку структуру, яка забезпечується змістом релігійної парадигми і культу.

Крім того, запропоновано визнати, що Церква - це самостійне структуроване релігійне об'єднання з відповідною системою управління, засноване на ієрархічному принципі з регламентацією відносин всередині нього, а також з релігійними чи світськими організаціями. Церква, яка належить до будь-якого віросповідання, повинна користуватися захистом, який відповідає її меті та завданням, для яких її призначено. Якщо Церква була створена у відповідності до законів її релігії, то вона вправі здійснювати такі ж законні дії, як і звичайні юридичні особи, тобто вона не повинна надавати документ, який визначає, що вона отримала статус юридичної особи у відповідності до формальностей, що передбачені законом.

Можна також класифікувати такі види релігійних організацій: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії, духовні навчальні заклади), а також об'єднання, що складаються з вищеназаних релігійних організацій.

У підрозділі 2.2. “Ознаки релігійної організації як юридичної особи”

Релігійні організації як юридичні особи є самостійними суб'єктами правовідносин. Статус юридичної особи дозволяє релігійним організаціям самостійно брати участь у господарському обігові, бути рівноправними суб'єктами майнових та інших цивільно-правових відносин.

Всі релігійні організації повинні мати можливість для отримання статусу юридичної особи.

Релігійним організаціям притаманні всі ознаки юридичної особи:

- організаційна єдність. Релігійні організації - це колективні утворення, які здійснюють свою діяльність як єдине ціле зі своїми завданнями та цілями, з різноманітною організаційною побудовою і органами управління;

- наявність відокремленого майна. Майнова відокремленість релігійної організації полягає, насамперед, у тому, що вона є власником майна, яке їй належить. У деяких випадках релігійні організації наділено по відношенню

до закріпленого за ними майна правом оперативного управління, що характерно для багатоланкових релігійних об'єднань;

- самостійна майнова відповідальність. Релігійні організації як юридичні особи користуються правами і мають обов'язки у відповідності до чинного законодавства і свого статуту;

- релігійні організації виступають у цивільному обігові від свого імені, самостійно набувають цивільних права та обов'язків та виступають у судових органах як позивачі та відповідачі. Найменування релігійної організації вказується в її засновницьких документах та вноситься до єдиного державного реєстру.

Всі ознаки юридичної особи є важливими рівною мірою, і відсутність хоча б однієї з них виключає можливість існування організації як юридичної особи.

У підрозділі 2.3. “Створення та припинення релігійних організацій” Кожна держава має закони і постанови, які регулюють особливості створення та припинення релігійних організацій, визнання і об'єднання релігійних спільнот.

Релігійні організації створюються з метою задоволення громадянами своїх релігійних потреб сповідувати і поширювати віру. Незважаючи на зміни, які відбуваються в суспільстві, створити релігійну організацію досить складно. Релігійна організація набуває статусу юридичної особи після її реєстрації.

Реєстрація релігійної організації є складною, подвійною процедурою і потребує спрощення. В Україні на сьогоднішній день, незважаючи на складність реєстрації, склалася найкраща ситуація для релігійних організацій, тому що в більшості випадків не перевіряється саме основна мета релігійних організацій, з якою вони створюються. Це питання потребує досить глибоких розробок. Законодавчо на належному рівні потребує врегулювання питання проведення релігієзнавчої експертизи, яка, у свою чергу, здатна замінити собою дозвіл обласних державних адміністрацій на створення релігійних організацій. Тобто при бажанні створити релігійну організацію, потрібно надати статутні документи з повним викладенням віровчення на експертизу. Експерти надають висновок і в подальшому реєструється релігійна організація на підставі Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб — підприємців”.

У разі відмови в реєстрації релігійна організація, як правило, продовжує своє існування як громадська організація і в такому випадку значно важче перевірити сферу її діяльності.

Релігійні організації можуть бути ліквідовані:

- за рішенням їх засновників або органу, уповноваженого на те статутом релігійної організації;

- за рішенням суду у випадку неодноразових або грубих порушень норм Конституції України, Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” або у випадках систематичного здійснення релігійною організацією діяльності, яка суперечить меті її створення.

Розділ 3 “Основна та допоміжна діяльність релігійних організацій” присвячується аналізу проблем діяльності релігійних організацій.

Підрозділ 3.1. “Поняття релігійної діяльності, її основні форми” підкреслюється, що релігійні організації створюються з метою сповідання віри. Під релігійною діяльністю слід розуміти богослужіння, релігійні церемонії, процесії, релігійні обряди, інші індивідуальні чи колективні релігійні дії, пов’язані із сповіданням та поширенням віри; релігійний культ - система релігійних дій, предметів і символів, пов’язаних з релігійними уявленнями віруючих і спрямованих на задоволення потреб суб’єктів релігійної діяльності; під релігійними обрядами слід розуміти сукупність визначених внутрішніми церковними приписами і правилами індивідуальних чи колективних дій віруючих, спрямованих на встановлення двобічних відносин між людиною і надприродними об’єктами. Правове регулювання цього виду діяльності відбувається на підставі внутрішніх установ релігійних організацій та норм церковного права. З огляду на ст. 18 Загальної декларації прав людини і ст. 18 Міжнародного пакту про цивільні та політичні права “право на свободу совісті включає право на виконання ритуальних обрядів та сповідання релігійних вірувань”.

У **підрозділі 3.2. “Благодійна діяльність релігійних організацій”** проаналізовано визначення благодійної діяльності релігійних організацій, яка тісно пов’язана з релігійним культом. Це пояснюється перш за все тим, що християнські заповіді у сукупності своїй являють вчення про благодійництво. При здійсненні богослужінь і соборних молитов служителі Церкви завжди нагадують особам, які моляться, про благодійність та закликають до неї.

Релігійні організації під благодійністю розуміють певну діяльність, яка пов’язана з такими поняттями як: милосердя, співчуття, готовність надати безоплатну допомогу будь-кому, хто її потребує.

Благодійна діяльність релігійних організацій включає в себе надання матеріальної, фізичної, технічної допомоги та морально-духовні форми підтримки людей, які опинилися в тяжкій життєвій ситуації.

Благодійною діяльністю взагалі визнається діяльність, яка здійснюється без мети отримання прибутку (некомерційний характер), в інтересах суспільства в цілому і на підставі альтруїзму (особи, які беруть

участь у такій діяльності, вносять фінансові пожертви або працюють без винагороди, або інших економічних переваг та користі). Сьогодні існує ряд благодійних програм та ініціатив, які пропонуються різноманітними релігійними організаціями. Це перш за все допомога малозабезпеченим, розвиток освіти, підтримка релігії та інші цілі, що служать суспільному благу.

У підрозділі 3.3. “Освітня діяльність релігійних організацій” Доцільність цивільно-правового регулювання освітньої діяльності Церкви та релігійних організацій зумовлена практичними міркуваннями, пов'язаними з необхідністю нового бачення освітньої діяльності Церкви та релігійних організацій, яку, в свою чергу, слід розмежовувати на загальну та спеціальну. Загальна релігійна освіта - це можливість отримання необхідних знань в галузі “Теології”, “Основ релігії”, “Етики релігії” при безпосередній участі Церкви та релігійних організацій. На релігійну освіту повинні поширюватися норми законодавства про освіту. Спеціальна релігійна освіта - це необхідні знання для проповідування культу та релігійної парадигми.

У світовій практиці релігійна освіта розглядається як складовий елемент права на свободу совісті та віросповідання.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** за результатами дослідження викладено найбільш важливі наукові і практичні результати, одержані в дисертації, наводяться теоретичне узагальнення і нове вирішення досліджуваної наукової проблеми, а також сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій у чинному та перспективному законодавстві України, що має сприяти спрощенню отримання статусу юридичної особи для Церкви та релігійних організацій та подальшого регулювання їхньої діяльності.

Запропоновано внести зміни до таких нормативних актів: - *проект Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”*

а) у ст. 1. Закону “Визначення основних термінів та понять” викласти визначення Церкви та релігійних організацій у такій редакції: “Церква - це самостійне структуроване релігійне об'єднання з відповідною системою управління, заснованою на ієрархічному принципі з регламентацією відносин всередині нього, а також з релігійними чи світськими організаціями. Релігійні організації - це система різновидів організаційно оформлених релігійних об'єднань, що мають управлінські й виконавчі органи, чітку структуру, яка забезпечується змістом релігійної парадигми і культу”. Церква, яка належить до будь-якого віросповідання, повинна користуватися

захистом, який відповідає її меті та завданням, для яких її призначено. Якщо Церкву було створено у відповідності до законів її релігії, вона вправі здійснювати такі ж законні дії, як і звичайні юридичні особи, тобто вона не повинна надавати документ, який визначає, що вона отримала статус юридичної особи у відповідності до формальностей, що передбачені законом. У зв'язку з цим надати статусу юридичної особи Церкві, а не окремим приходам, епархіям і т.д., передбачивши, що Церква здійснює свою діяльність, керуючись своїми статутами, оскільки це не суперечить чинному законодавству;

б) доповнити ст. 4 Закону “Право на свободу совісті та віросповідання”: “правом на отримання релігійної освіти”, оскільки освітня діяльність релігійних організацій, яка відповідає основній меті і спрямована на задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру є загальною і регулюється нормами Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”;

в) доповнити ст. 15 Закону “Реєстрація статутів (положень) релігійних організацій”: “Обов'язковою умовою державної реєстрації релігійної організації є надання необхідних матеріалів для проведення релігієзнавчої експертизи. У разі проходження експертизи документи передаються у відділ державної реєстрації фізичних та юридичних осіб”.

— *Закон України “Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб — підприємців”:*

Внести зміни до ст. 3 Закону “Сфера дії Закону” передбачивши, що “дія цього Закону не поширюється на державну реєстрацію релігійних організацій, оскільки спеціальним законодавством для них передбачений особливий порядок державної реєстрації”.

— *Закон України “Про освіту”:*

Передбачити в Законі: “факультативне вивчення релігії у державних школах та існування приватних шкіл під патронатом релігійних організацій, прирівняти вчителів релігії до вчителів загальноосвітніх шкіл з метою надання права користуватися вчительськими правами та пільгами, і змоги учнями отримувати дипломи державного зразка”.

Визначити статус духовних навчальних закладів і вдосконалити правове регулювання освітньої діяльності, яка ними здійснюється.

— *Чинний ЦК України:*

Доповнити ЦК України статтею 85-1 “Церква та релігійні організації”, яку викласти у такій редакції: “Церква є самостійним суб'єктом цивільних правовідносин та наділена статусом юридичної особи. Релігійні організації - це система різновидів організаційно оформлених релігійних об'єднань, що мають управлінські та виконавчі органи, чітку структуру, яка забезпечується

змістом релігійної парадигми і культу. Релігійні організації наділені статусом юридичної особи”.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кривенко Ю.В. Правосуб'єктність релігійних організацій: формування та розвиток в римському праві //Актуальні проблеми політики: 36. наук. праць /Голов. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. -Одеса: ПП “Фенікс”, 2006. - Вип. 28. – С. 389-393.
2. Кривенко Ю.В. Щодо співвідношення понять “церква” та “релігійна організація” //Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права № 2 (18), 2006. -С. 130-133.
3. Кривенко Ю.В. Релігійні організації як суб'єкти приватного права України //Актуальні проблеми держави і права. - 2006. - Вип. 25. –С. 225-229.
4. Кривенко Ю.В. Правосуб'єктность непредпринимательских обществ //Актуальні проблеми держави і права, 2006. - Вип. 28. - С. 218-223.
5. Кривенко Ю.В. До статусу юридичної особи релігійних організацій в Україні (1917 - 1921 рр.) //Актуальні проблеми держави і права. -2006.-Вип. 31.-С. 120-123.
6. Кривенко Ю.В. Роль релігійних організацій у виборчому процесі України //Практика виборчого процесу в Україні та проблеми його правового регулювання: Всеукр. наук.-практ. конфер. (18-19 листопада 2005 р., м. Одеса): 36. тез та доп. /Редкол.: С.В. Ківалов, М.Р. Аракелян, Ю.М. Оборотов та ін. - Одеса: Юрид. л-ра, 2005. – С. 48-54.

АНОТАЦІЯ

Кривенко Ю.В. Цивільно-правовий статус релігійних організацій в Україні. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. - Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню поняття цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій в Україні

впродовж тривалого часу і на сучасному етапі розвитку законодавчої бази, що зумовлюється необхідністю створення нового підходу до цивільно-правового визначення статусу Церкви та релігійних організацій і вдосконалення юридичного інструментарію для їх оформлення.

Вперше на рівні дисертаційного дослідження здійснюється науковий аналіз цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій в Україні з урахуванням певних обставин.

Послідовно досліджуються принципи формування засад визначення цивільно-правового статусу Церкви та релігійних організацій, поняття та ознаки релігійної організації як юридичної особи. Обґрунтовується необхідність надання Церкві статусу юридичної особи. Проаналізовано окремі види діяльності релігійних організацій, а саме: релігійна діяльність, благодійна діяльність, освітня діяльність.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення окремих норм цивільного та спеціального законодавства.

Ключові слова: цивільно-правовий статус, Церква, релігійні організації, суб'єкти, юридичні особи, культова діяльність, благодійна діяльність, освітня діяльність.

АННОТАЦІЯ

Кривенко Ю.В. Гражданско-правовой статус религиозных организаций в Украине. - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 - гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. - Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2007.

Исследование содержит комплексный анализ теоретических и практических вопросов, связанных с гражданско-правовым статусом Церкви и религиозных организаций в Украине.

В диссертации обосновывается актуальность темы исследования, дается характеристика объекта, предмета и методологической основы исследования, определяются цель и задачи исследования, формулируется научная новизна и излагаются основные положения работы, освещаются практическое значение и апробация результатов исследования, указываются публикации по теме диссертации.

Осуществлен краткий анализ формирования гражданско-правового статуса Церкви и религиозных организаций со времен становления римского права до настоящего времени. Отмечено, в частности, что практически во все

времена Церковь и религиозные организации были наделены статусом юридического лица, в зависимости от историко-политической формации они относились к юридическим лицам частного или публичного права. В советский период Церковь и религиозные организации не имели статуса юридического лица по идеологическим причинам, позднее им был предоставлен ограниченный статус юридического лица. С принятием действующего Закона Украины “О свободе совести и религиозных организациях” религиозные организации получили статус юридического лица, а гражданско-правовой статус Церкви остался неопределенным.

Значительное внимание уделено анализу основных методологических проблем, связанных с исследованием понятия “Церковь” и “религиозные организации”. Предполагается принципиально иной подход к пониманию соотношения понятий “Церковь” и “религиозные организации”. На основе анализа законодательства, практики и доктрины ряда развитых государств и соответствующих положений международных документов в сфере частного права определены основные современные тенденции понятия гражданско-правового статуса Церкви и религиозных организаций. Исследуются признаки религиозной организации как юридического лица, а также особенности создания и прекращения деятельности религиозных организаций.

Осуществлен комплексный теоретический и практический анализ отдельных видов деятельности Церкви и религиозных организаций. Проанализированы вопросы относительно религиозной деятельности Церкви и религиозных организаций и её форм, а также благотворительной и образовательной деятельности Церкви и религиозных организаций как наиболее типичных.

Изложены наиболее важные научные и практические результаты, полученные в результате исследования, дается теоретическое обобщение и новое решение исследуемой научной проблемы, а также сформулированы конкретные предложения относительно усовершенствования правового регулирования гражданско-правового статуса Церкви и религиозных организаций.

Ключевые слова: гражданско-правовой статус, Церковь, религиозные организации, субъекты, юридические лица, культовая деятельность, благотворительная деятельность, образовательная деятельность.

Summary

Yu. V Krivenko. Civil and Legal Status of Religious Organizations in Ukraine.

- Manuscript.

Dissertation for the Candidate of Juridical Science Degree, specialty 12.00.03 - Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law. - Odessa National Academy of Law, Odessa, 2007.

The present research provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical issues related to the civil and legal status of religious organizations in Ukraine.

The dissertation consists of an Introduction, three Sections and Conclusions. The Introduction explains the significance of the issues under study, defines the object, subject and methodological basis of the research.

Section I is dedicated to the formulation of civil and legal status of religious organizations and the brief analysis of the formation of civil and legal status of religious organizations from Roman Law till nowadays.

Section II is dedicated to the concept of a religious organization as a legal entity. The author assumes a completely new approach to distinguishing the two notions such as the Church and a religious organization.

Section III provides a comprehensive theoretical and practical analysis of various activities carried out by religious organizations.

The Concluding part contains the most important theoretical and practical results of the research.

Key words: civil and legal status; the Church; a religious organization; subjects; legal entities; cult; charity; educational activity.